

BORDI Zs. Loránd

A kézdialbisi református templom 1999. évi régészeti kutatása

(Kivonat)

Az 1999-ben Kézdialbisban végzett régészeti kutatások újabb adatokkal szolgáltattak a református templom építési periódusairól, meghatározták a templomot körülvevő fal korát és jellegét, valamint feltártak négy újabb sírt. Az 1999-ben elért eredmények nem befolyásolják döntően a korábbi kormeghatározást, inkább csak tovább finomítják azt.

A Kézdialbisban 1998-ban megkezdett régészeti kutatások 1999-ben is folytatódtak. Miután az előző év kutatásai a templom korára és építési periódusaira szolgáltattak adatokat¹, szükségessé vált meghatározni a templomkerítés korát és jellegét, valamint ezzel párhuzamosan értékelni a sírgödörök betöltésében talált jellegtelenségek eredetét és kulturális hovatartozását. A régészeti kutatással párhuzamosan zajlott le a templom körüli terület elhordása, amely a falak kiszáraitását teszi majd lehetővé. Az 1999-ben elévített régészeti kutatások a szűkös anyagi keretektől kifolyólag csak kis felületek feltárását tették lehetővé.

Az első kutatási területet a templomhajó déli oldalán, a nyugatról számított második támpillér mellett, a falra merőlegesen nyitottuk: méretei 2,00 x 1,50 m. A mintegy 0,45 m vastag, meszet és szórványosan késő középkori és újkori cserepet tartalmazó szürke feltöltésréteg alatt a templom belsejében is megfigyelt sárga agyag-lencsékkel tarkított fekete föld található. Ez a réteg, amely a templom belsejében a sírgödörök betöltésének felel meg, nem tartalmazott semmi-

lyen régészeti leletet. A templomfal alapjának alja 1,10 méter mélységben került elő.² Az 1,30 méter széles alapot az alapozási árokban gondosan elhelyezett, mészhabarcossal kötött helyi homokkőből készítették. A felmenő falak 0,45 méter mélységből indulnak, úgy, hogy az alap és a fal külső felülete között egy 25 cm széles párkány alakult ki. A falhoz hasonló alapozási eljárással építették a falhoz ragasztott, 0,78 méter széles, 1,10 méter hosszan kiugró támpillért is. Az egy méter mély, 1,20 x 1,30 méteres alapozási árokba viszonylag gondozatlanul helyezték el a mészhabarcossal kötött köveket. Az egyetlen gondosabban kialakított felület a felső rész lehetett, ugyanis innen indul a pillér, amelyet egy 0,20 méteres párkány meghagyásával kezdtek el építeni. A támpillér és a templomfal alapozásának találkozásánál több gondozatlanul egymásra helyezett kő volt megfigyelhető, amelyek első látásra egy korábbi pillér alapozásának tűntek. A kibontás során kiderült, hogy a támpillérral szerves egységet alkotnak, amint azt azonos mélységük, valamint a köveknek annak alapozásával való összekötött volta mutatja. A pillér alapozási árka egy 1,30 méter mélyre ásott sír (8. sír) lábészét fedi el. A pillér alapozásának minősége, valamint kötőanyaga nagy mértékben hasonlít a harmadik építési fázis portikusának építéskor használt módszerekhez, aminek ismeretében korát a 16. század végére – 17. század elejére tehetjük.

A következő kutatóárkot a szentély záródásától indítottuk, keleti irányba, mintegy az 1998-ban a templom tengelyében megnyitott kutatóárok meghosszabbításaként. A kutatóárok szélessége 1,20 m, hossza 28 méter. A templom és a fal között, mintegy 5 cm vastag humusz alatt egy 35–45 cm vastag, téglatörmelék tartalmazó szürke, újkori feltöltésréteg található. Alatta a többszöri építkezések hulladéktrégeitől átvágott fekete színű földréteg figyelhető meg. 1,10 és 2,05 méter között egy, már az 1998-as ásások során megfigyelt, de időhiány miatt ki nem bontott sír (7. sír) figyelhető meg, amelynek gödre az újkori feltöltésrétegből indul, átvágva a kerítőfal, valamint a gótikus periódus építésének hulla-

¹ A kutatásban részt vettek: dr. BARTÓK Botond régész (Kovácsa Megyei Műkincsvédelmi Hivatal) – ásátásfelelős, BORDI Zs. Loránd régész (Székely Nemzeti Múzeum) – ásátásvezető, HLA VATHY Izabella építésztervező (Kovácsa Megyei Művelődési Felügyelőség), OLASZ Gabriella műépítész (Kovácsa Megyei Műkincsvédelmi Hivatal).

dékrétegét. A kerítőfalon kívül a humuszréteg alatt egy kelet felé egyre vékonyodó, őskori és 14. századi cserepeket tartalmazó kompakt fekete földréteg figyelhető meg, amely alatt sárga agyagréteg található.

A keleti oldalon ma mintegy 2,50 méter magasan álló kerítést helyi homokkőből, sekély, 0,50 méter mély alapozással építették. A fal építési rétege, valamint a korábbi építkezési rétegek között hozzátétőleg azonos vastagságú földrétegek találhatóak, amelyek a feltöltődés egyenletessége esetében majdnem azonos hosszúságú időintervallumra utalnak. Amenyiben elfogadható az első és a második periódus építése között eltelt körülbelül 150 éves időszak, a rétegek elhelyezkedése alapján a fal építése a 16. század végére – a 17. század elejére tehető. A fal korára adatokkal szolgálhat egy 1637-es dátumot hordozó, a Székely Nemzeti Múzeum kótarában található, a kézdialbisi templom tornyából származó feliratos kő is.³

A kis mélységű alap kevésnek bizonyult, ugyanis engedve a benti, magasabban álló földréteg nyomásának, a fal kifelé kezdett dőlni. A mintegy 15–20°-os dőlésszög ellensúlyozására, a kidőlés megakadályozására egy 1,50 méter széles, alján 1,20 méterre kiugró támpillér épült. Alapozásának mélysége 0,35 méterrel haladja meg a falét. Korát nem lehet pontosan megállapítani, de az biztos, hogy építkezési rétege összemosódik a fal építkezési rétegével.

A régészeti kutatások során feltárt négy új sír⁴:

7. sír. A meghosszabbított kutatóárok-ban, a templom és a kerítőfal között került elő. Iránya 263°, mélysége 1,60 méter. A sírgödör alakját nem lehetett meghatározni, hossza 1,95 méter. Középkorú férfi jó állapotban megőrződött csontváza. A hátán fekszik, jobb keze a medence-csonton nyugszik, koponyája jobbra dőlt. Koporsós temetkezés, mellékletet nem tartalmaz.

8. sír. A támpillér alatt került elő, amelynek alapja a medencecsontot és a lábszárakat elfedi. Iránya 270°, mélysége 1,30 méter. Háton fekvő, jó állapotban megőrződött gyermekcsontváz. Nemét és a kezek helyzetét nem lehet

meghatározni. Koporsós temetkezés, a feltárt felület mellékletet nem tartalmaz.

9. sír. A fal és a külső támpillér alapja alatt került elő, amely a jobb alkar és a jobb láb kivételével egészen eltakarja. Iránya 240°, mélysége 0,95 méter. Háton fekvő felnött csontváza, a jobb kar a test mellett van elnyújtva. Nemét és eltemetésének módját nem lehetett megállapítani.

10. sír. A faltól 2,55 méterre került elő. Iránya 270°, mélysége 1,20 méter. A sírgödör téglalap alakú, hossza 1,72 méter. Háton fekvő fiatal nő jó állapotban megmaradt csontváza, kezei keresztbe téve, a hasiíregen nyugszanak. Koporsóra utaló nyomok nem kerültek elő. A jobb kéz gyűrűsujján egy ezüsttel futtatott, 20 mm átmérőjű bronz fejesgyűrű került elő. A lekerekített sarkú, nyolcszögletű fej és a karika egy darabból, öntési eljárással készült. A fejen egy fordított, nyújtott S alakú jel két oldalán egy-egy horog és félhold alakú véset található. A véset kis mélysége, valamint az egyszerű stilizált jelek kizárják azt a lehetőséget, hogy pecsétgyűrűről legyen szó. A vékonyan felvitt ezüstréteg megkopott, már csak egyes helyeken vehető észre. A halántékok mellett egy-egy ugyancsak ezüstözött fülbevaló volt található. A félkör alakú fülbevalókat visszahajlított végű, bronzból készült tengelyre tekert ezüstdrótból alakították ki.

A mellékletek viszonylagos hiánya megnehezíti a sírok korának meghatározását. A 7. és a 8. sír esetében erre csak a rétegek elhelyezkedéséből, valamint a temetkezés típusából lehet következtetni. A 7. sír gödre átvágja a templom mindkét építési periódusának és a fal építésének hulladékrétegét, tehát kora a 17. századra tehető. Ugyancsak késői voltára utal az is, hogy koporsós temetkezéssel van dolgunk, amelynek koporsóeszkái jó minőségben maradtak fenn. A 8. sír gödrét fedi a támpillér alapozásának alja, lehetséges, hogy részben el is pusztította. Az elhunyt ebben az esetben is koporsóban temették el, kora a fentiek ismeretében a támpillér építése előtti, a 16. századra tehető.

A kerítőfalon kívül feltárt sírok korára a 10. sír mellékletéből lehet következtetni. Az egyszerű díszítésű, egybeöntött fejesgyűrűk

használata a 13. századtól⁵ a 16. századig⁶ figyelhető meg. Az Albisban feltárt gyűrű legjobb analógiái a Râmnicu Vâlcea-n feltárt, Luxemburgi Zsigmond 1427–1437 között kibocsátott dénárjával és 1430–1437 közötti quatingjaival keltezett ház pincéjéből⁷, valamint a nagytályai templom temetőjének két, a 15. századra datált sírjából kerültek elő⁸. Az általunk elérhető szakirodalomban nem sikerült a fülbevalók számára egy elfogadható analógiát találni. Megjegyzendő azonban, hogy a hasonló kialakítású ékszerek kora a 14. századra keltezhető. A Mănești-Buftea-i leletekben egy központi tengelyre feltekert huzalból előállított gyűrű⁹, a Trifești-i temetőből¹⁰ több hasonlóan készített hajkarika és fülbevaló került elő. A fennebb leírtak alapján a sír kora a 14. század végére – a 15. század elejére tehető. A rétegek elhelyezkedése alapján a 9. sír keltezését is ugyanebbe a periódusba lehet sorolni.

Az 1999-es kutatás eredményei röviden összefoglalva a következők:

A déli oldal nyugatról számított második támpillére a 3. periódus portikuszával egyidőben épült, valamikor a 16. század végén – a 17. század elején. Méreteik alapján azonos korúnak tűnik a nyugati és a déli oldal összes támpillére is.

A „várfal” sekély alapozása, valamint az a tény, hogy előtte védőárok nyomaira nem bukkantunk, ellentmond annak a korábbi megállapításnak¹¹, hogy védelmi jelleggel bírt volna. A kutatások eredményei alapján csak egy egyszerű, igaz, hogy vastag kőkerítésnek tűnik.

Jegyzet

1. BARTÓK Botond, BORDI Zs. Loránd. **Régészeti kutatások a kézdialbisi református templomban**, ACTA (SICULICA) – 1998/1, Sepsi-szentgyörgy, 1999, 253–262.

2. A 0,0 m szintet egyezményesen a templom nyugati bejáratának küszöbszintjétől számítottuk.

3. Homokkőből készült, hossza 104 cm, szélessége 64 cm. Felirata:

REGNANTE ILLUS(TRISSIME) PRINCI
PE TRAN(SILVA)NIAE D(OMI)NO D(OMI)NO
GEORGIO RAKOCI HAEC TUR
RIS EXSTRUCTE CURA ET INDUSTRIA
GENER(OSI) D(OMINI) STEPHANI BOD PER INCO
LAS ALBISIEN(SIS) ANNO D(OMINI) 1637
SCR(IPTA) A IOHA(NNI) ECKE...

4. A sírok számozása az 1998-as sorszámoikat követi, a mélységeket a jelenlegi járósinttől, irányukat a 360°-os irányítói fokbeosztása szerint adjuk meg.

5. H. FEKETE Péter, **Vid középkori templomának feltárása**, ArchÉrt, 86, 1, 1958, 85. o., 6/1. ábra

6. ARTIMON, Alexandru, **Așezarea medievală de la Tg. Trotuș**, MCA, XIV, Tulcea, 1980, 614, f. 16/2

7. BUSUIOC, Elena, **O casă de orășean și documente materiale din sec. XIV–XV la Râmnicu Vâlcea**, SCIV, 39, 2, 1988, 137, f. 10/2

8. KOVÁCS Béla, **Nagytálya középkori templomának feltárása**, AG-RIA, 10, Eger, 1972, 139., II. t. 9., IV t. 8.

9. ȘTEFĂNESCU, Aristide, **Cercetările de la Mănești-Buftea**, MCA, XIV, Tulcea, 1980, 626, f. 2

10. SPINEL, Victor, **Săpăturile de la Trifești (Jud. Iași)**, MCA, XVI, Vaslui, 1982, 241–242., f. 2/17–23

11. TUDÓS S. Kinga, **Erdélyi védőrendszer a XV–XVII. században (Háromszéki templomvárak)**, Budapest, 1995, 60.; GYÖNGYÖSSY János – KERNY Terézia – SARUDI SEBESTYEN József, **Székellyöldi vártemplomok**, Budapest, 1995, 144.

Cercetări arheologice în 1999 la biserica reformată de la Albiș (j. Covasna)

(Rezumat)

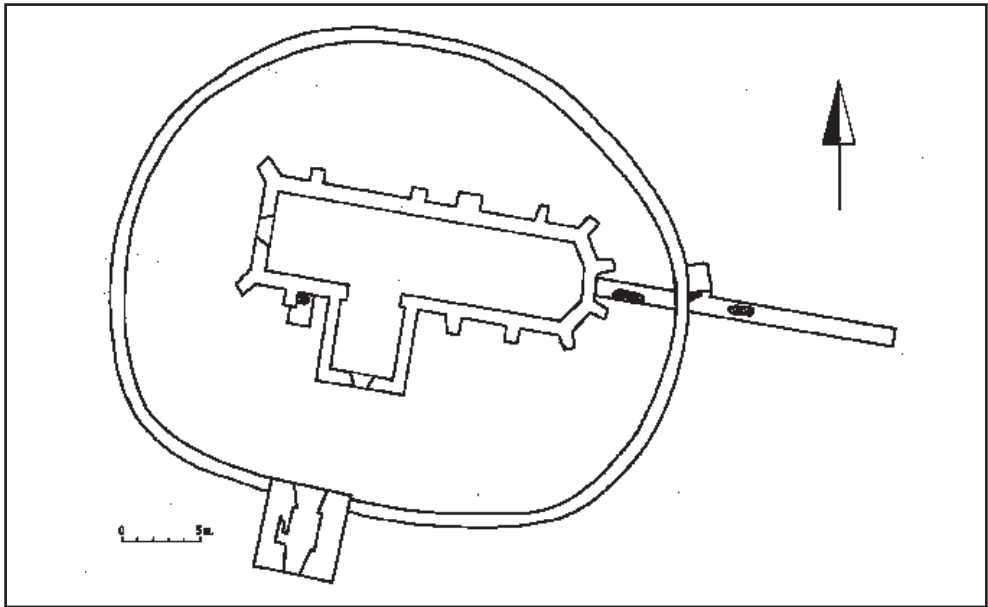
În vara anului 1999 cercetările începute în 1998 la biserica reformată din Albiș au continuat paralel cu excavarea pământului din jurul acesteia, în vederea conservării monumentului. Cercetările au stabilit apartenența la faza a treia de construcție a contraforturilor de pe latura vestică, respectiv de pe cea sudică. A fost cercetat zidul de incintă de formă ovală, care înconjoară biserica. Acesta a fost construit la sfârșitul secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea, din aceeași gresie de culoare galbuie, din care a fost construită și biserica. Fundația prea puțin adâncă n-a oferit o stabilitate bună zidului, făcând necesară ridicarea unui contrafort pe latura estică unde, panta fiind cea mai accentuată, zidul a început să se incline în exterior. Datorită fundației de adâncime mică cât și lipsei oricărei șanț de apărare aflat în fața zidului, trebuie să se revină asupra unor considerații anterioare, conform cărora zidul ar fi fost un element de apărare, iar monumentul o biserică fortificată. În cursul săpăturilor au fost dezvelite patru morminte, dintre care un mormânt de femeie, datat pentru sfârșitul secolului al XIV-lea – începutul secolului al XV-lea, având ca inventar un inel de bronz argintat, cu chatonul și veriga turnate împreună, respectiv o pereche de cercei semicirculari, realizați din sarmă de bronz argintată înfășurată pe un ax din același material.

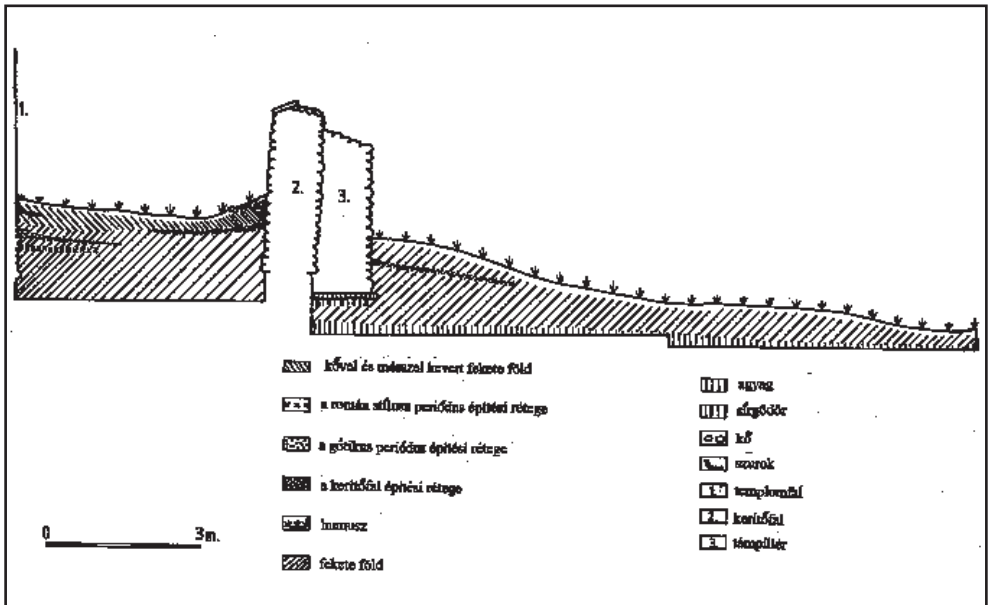
**Archaeological Research-Work
at the Protestant Church in Albiș,
(Albiș, Covasna County) in 1999**
(Abstract)

In the summer of 1999, the research work that had been started a year before, was continued at the Protestant church in Albiș, at the same time with the excavations of the ground around the church, necessary for the preservation of the monument. The research established that counterforts on the western side, respectively on the southern side, belong to the third building phase. The ovoidal shaped premises wall that surround the church was also investigated. It was built at the end of the 16th century – beginning of the 17th century, of the same yellowish gritstone with the church. The not very deep basement has not offered a good enough stability to the wall, therefore it was necessary that a counterfort be built on the eastern side, where the slope is too steep and the wall started inclining towards to exterior. Because the basement of rounded depth as well as the lack of any moat in front of the wall, it is necessary that some previous considerations be reviewed, those according to which the wall must have been a moat, a protection element, and the church – a fortified one. During the diggings, four graves were revealed. One belonged to a woman – in the period between the end of the 14th century and the beginning of the 15th century. It contained a silvered bronze ring, with the had and the link cast together, respectively a pair of semicircular earrings of silvered bronze wire, wrapped on a bronze axis.

1. ábra

2. ábra

